

РЭЦЭНЗІІ

ДАСЛЕДАВАННЕ ЕВАНГЕЛЬСКАГА ПЕРАКЛАДУ ВАСІЛЯ ЦЯПІНСКАГА

Манаграфія, падрыхтаваная і выдадзеная мінскім даследчыкам Ігарам Клімавым¹, з'яўляецца вельмі цікавай і вартай усялякай увагі. Яна створана ў рэчышчы гістарычнай лінгвістыкі, якое ў нашы часы не так часта вабіць да сябе даследчыкаў. У цэнтры рэцэнзуемай працы знаходзіцца твор XVI ст. – залатога веку не толькі старабеларускай мовы і культуры, але і славянскай Бібліі, калі ўзніклі ці не найлепшыя і, ва ўсялякім выпадку, найвядомейшыя біблейныя пераклады на мовы многіх народаў Цэнтральнай Еўропы.

Менавіта такім перакладам і з'яўляецца «Евангелле», выдадзенае (каля 1574 г.) беларускім пратэстантам Васілём Цяпінскім – гуманістам-асветнікам, пісьменнікам-публіцыстам, выдаўцом і перакладчыкам. Гэты выдатны помнік упершыню стаў аб'ектам манаграфічнага даследавання. Выхад падрыхтаванай І. Клімавым працы – вельмі своечасовая з'ява. Манаграфія не толькі падсумоўвае напрацоўкі самога яе аўтара, але і аб'ядноўвае навуковы матэрыял, назапашаны папярэднімі даследчыкамі.

Структура кнігі І. Клімава выразная і празрыстая. Яна пачынаецца з раздзела «Жыццё і дзейнасць В. Цяпінскага». Тут аўтар пазбягае спакусы падрабязна распавесці пра біяграфію асветніка (вядомую, дарэчы, пакуль усё яшчэ досыць фрагментарна) – сапраўдным героем яго працы з'явілася не столькі асоба даўняга перакладчыка, колькі яго твор. Таму «рэканструкцыя лёсу Цяпінскіх» займае 16 старонак, а рэканструкцыя лёсу друкарні і самога выдання – 21 старонку. Гэта падаецца абгрунтаваным – пра ролю і значэнне Васіля Цяпінскага ў залатым веку славянскай Бібліі найлепшым чынам апавядаюць менавіта яго пераклад і мова, падрабязны і дакладны аналіз чаго здзейснены ў манаграфіі І. Клімава.

Другі раздзел працы, «Сістэма пісьма», змяшчае падрабязныя звесткі пра графічныя і арфаграфічныя асаблівасці выдання. Пры гэтым адметныя рысы помніка параўноўваюцца з асаблівасцямі іншых друкаваных кніг таго часу – як еўрапейскіх лацінскага кнігадруку, так і царкоўнаславянскіх выданняў. Гэта дазваляе чытачу зрабіць выснову, што Цяпінскі засноўваў сваё выданне на прынцыпах, уласцівых як першым, так і другім. Зробленыя вывады аўтар не навязвае чытачу, што здаецца вельмі імпануючай характарыстыкай манаграфіі. Такім чынам, чытач працы І. Клімава пазбаўлены яўных высноў і непатрэбных разважанняў, якія часта займаюць шмат месца ў манаграфіях, не заўжды спрыяючы яснасці і даходлівасці выкладання. Праца скіравана на сістэматызацыю ўжо існуючых ведаў і назапашванне новых.

Астатнія раздзелы манаграфіі І. Клімава напоўнены глыбокім і падрабязным аналізам мовы і перакладу. Гэта дазваляе выкарыстоўваць працу таксама як даведнік не толькі па выданні самога Цяпінскага, але і іншых помнікаў той эпохі. Даследчык не толькі дае характарыстыку выдання Цяпінскага, а таксама абагульняе звесткі і меркаванні, прыведзеныя ў іншых навуковых працах.

Так, трэці раздзел манаграфіі, «Мова перакладу», пачынаецца з аналізу прац папярэднікаў. Далей у ім разглядаюцца фанетычныя з'явы, марфалагічныя параметры, сінтаксічныя і лексічныя асаблівасці. Праўда, разгляд сінтаксічных з'яў абмежаваны ўзроўнем простага сказа – але ж гістарычны сінтаксіс складаных сінтаксічных канструкцый падаецца вельмі цікавай тэмай, распрацоўцы якой, на жаль, надаецца мала ўвагі. Усе названыя вышэй параметры разглядаюцца даследчыкам на шырокім фоне характарыстык, уласцівых як кніжнай мове таго часу, так і дыялектам. Пры гэтым вучоны выкарыстоўвае і факты, знойдзеныя папярэднікамі, і ўласныя назіранні над старабеларускімі і царкоўнаславянскімі тэкстамі. І. Клімаў кваліфікуе мову перакладу як старабеларускую, сцвярджаючы, што праца В. Цяпінскага была першай нагляднай і выразнай спробай наблізіць

¹ Клімаў І. П. Евангелле ў перакладзе Васіля Цяпінскага. – Мінск: БДУКМ, 2012. – 338 с.

прафанную мову да сакральнай. На жаль, гэты евангельскі пераклад так і застаўся толькі на ўзроўні спробы, паколькі, як адзначае даследчык, «лёс не быў літасцівы да справы, пра якую рупіўся Цяпінскі» (с. 182).

Чацвёрты раздзел працы, «Характар перакладу», вельмі значны ў сваім аб'ёме. Тут разглядаюцца крыніцы, якімі карыстаўся В. Цяпінскі, суадносіны яго працы з іншымі евангельскімі перакладамі таго часу, характар царкоўнаславянскага тэксту, які быў выкарыстаны асветнікам. Вельмі падрабязна І. Клімаў аналізуе тэхніку перакладу, пільна адзначаючы адхіленні ад царкоўнаславянскага арыгінала і супадзенні з польскімі перакладамі, што выкарыстоўваў беларускі пратэстант. Сам пераклад Цяпінскага даследчык кваліфікуе «як перайманне царкоўнаславянскага арыгінала з нешматлікімі адхіленнямі, абумоўленымі ўлікам польскіх і іншых перакладаў і зрэдку – самастойнымі рашэннямі перакладчыка» (с. 202).

Адзін з найбольш цікавых раздзелаў манаграфіі – пяты, прысвечаны тэксталагічным пошукам Васіля Цяпінскага, якія знайшлі выяўленне ў маргіналіях да выдання. Нягледзячы на тое, што гэтыя маргіналіі ўжо прыцягвалі ўвагу такіх даследчыкаў, як А. Жураўскі і Г. Ротэ, І. Клімаў змог знайсці магчымасць для свайго свежага погляду. Ён выказвае меркаванне, што ў адрозненне ад іншых выданняў таго часу каментарыі публікатара тут «маюць у цэлым філалагічны, а не пастаральны ці экзегетычны характар» (с. 301). Ён таксама лічыць, што «цытаты з іншых перакладаў у Цяпінскага амаль заўжды дастасуюцца менавіта да польскіх і, магчыма, зрэдку да некаторых іншых заходнееўрапейскіх крыніц» (с. 323).

Канчатковыя высновы працы змяшчаюцца ў заключэнні. Аўтар канстатуе уплыў на пераклад Васіля Цяпінскага розных традыцый – усходніх і заходніх. Вучоны характарызуе аб'ект свайго даследавання як «выключны (для свайго часу і рэгіёна) вопыт спалучэння і плённага ўзаемадзеяння некалькіх культурных плыняў – заходнееўрапейскай гуманістычнай і царкоўнаславянскай традыцыйнай» (с. 326).

Даследаванне І. П. Клімава пабудавана на аналізе перакладу В. Цяпінскага і яго мовы (на ўсіх узроўнях). Яно прыцягвае ўвагу дакладнасцю лінгвістычнага аналізу, пераканаўчасцю інтэрпрэтацый, накіраваных на выяўленне прычынна-выніковых сувязей, імкненнем класіфікаваць складаны і разнастайны моўны матэрыял, схільнасцю да абагульненняў. У сканцэнтраванай форме высновы аўтара пераканаўча прыведзены ў заключэнні, і да гэтага няма чаго дадаць, апрача некалькіх дробных заўваг ці, хутчэй, некаторых пажаданняў.

Хацелася б параіць, каб аўтар пры выбары крыніц для параўнання не абмяжоўваўся толькі польскімі перакладамі Евангелля (хаця яны прадстаўлены ў манаграфіі ў поўным аб'ёме). Так, у працы згадваюцца сляды ўздзеяння Скарыны на Цяпінскага, але, на нашу думку, мала ўвагі адведзена слядам кірыла-мяфодзеўскай традыцыі. Чэшскія біблейныя пераклады, якія, дарэчы, далі магутны штуршок усёй польскай перакладчыцкай дзейнасці, прадстаўлены ў манаграфіі хіба толькі слоўнікам багемізмаў у польскай мове, у той час як прыцягненне чэшскіх перакладаў магло б дапамагчы даследчыку ў адказе на пэўныя пытанні.

Гэта можна праілюстраваць на адным прыкладзе. Так, аўтар сумняваецца ў паходжанні дзеяслова *позобати* (Мц. 13,4; Мк. 4, 4) – ці гэта царкоўнаславянскізм, ці паланізм (с. 153, 163). Як падаецца, ні першае, ні другое. Гэты дзеяслоў сустракаецца ўжо ў стараславянскіх помніках вузкага канона, параўн.: *n' tицѣ неб<e>c<ьс>кыѣ позобаиѣ* (Мц. 13:4), у Зографскім і Марыінскім евангеллях. Яго ж дае і «Staročeský slovník», прычым не ў біблейным перакладзе, што выключае эвентуальны ўплыў традыцыі. Апрача таго, у вершы Мц. 13, 4 у чэшскай Кутнагорскай бібліі XVI ст. прадстаўлены дэрыват ад таго ж самага кораня – *szobati*. Таму для гэтага дзеяслова ў Цяпінскага трэба, напэўна, дапускаць агульнаславянскае паходжанне.

Зазірнуўшы ў «Стараславянскі слоўнік», не варта кваліфікаваць словы *требовати* (таксама *потреба, потребный*) і *убогий* як даўнія рэгіяналізмы, «уласцівыя захаду ўсходнеславянскага арэала» (с. 164) – ва ўсіх сваіх значэннях яны фіксуюцца ўжо ў стараславянскіх помніках вузкага канона.

Вышэйзгаданыя прапановы аўтар можа прыняць да ўвагі падчас падрыхтоўкі наступнага перавыдання свайго кнігі, якое, на нашу думку, можа спатрэбіцца ўжо ў самым хуткім часе (тыраж яе невялікі). Гэтая кніга вельмі патрэбная для ўсіх, хто займаецца даследаваннем старабеларускай спадчыны і праблемамі аналізу старажытных тэкстаў.

А. А. Кожынава